

ФОРМУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ ВЧИТЕЛЯ ЗАСОБАМИ САМООСВІТИ

У статті висвітлюється процес формування педагогічної майстерності вчителя. Розкриваються поняття, принципи самоосвіти, виокремлюються її форми (індивідуальна та колективні). Подаються основні етапи роботи над певною науково-методичною темою. Показано систему основних педагогічних умінь, якими оволодівають учителі завдяки самоосвіті як одній із ланок системи неперервного підвищення кваліфікації.

Ключові слова: акмеологія, педагогічна майстерність, самоосвіта, чинники, принципи та форми самоосвіти, атестація

В статье освещается процесс формирования педагогического мастерства учителя. Раскрываются понятия, принципы самообразования, выделяются его формы (индивидуальная и коллективная). Подаются основные этапы работы на определённой научно-методической темой. Показана система основных педагогических умений, которыми владеют учителя благодаря самообразованию как одному из звеньев системы беспрерывного повышения квалификации.

Ключевые слова: акмеология, педагогическое мастерство, самообразование, факторы, принципы и формы самообразования, аттестация.

The article highlights the process of forming pedagogical skills of the teacher. Are concepts, principles of self-education, selected its form (individual and collective). The basic stages are working on specific scientific and methodological topic. Displaying system of basic teaching skills, acquiring teacher thanks to self-education as the one of the links system of continuous professional development.

Key words: akmeologìâ, pedagogic skill, self education, factors, principles and forms of self education, certification.

Постановка проблеми. У сучасному світі проблема якості освіти набуває особливої актуальності. Одним із важливих елементів, який впливає на її якість, є особистість педагога. До нього завжди висувались високі вимоги щодо професійної компетентності. А сьогодення потребує педагогічних кадрів, які в повній мірі зможуть реалізувати соціальний аспект освіти щодо формування особистості учня нової формациї. Тому педагогічна творчість має ту особливість, що змістом її є утвор (формування, виховання, навчання) людини, яка завжди неповторна, унікальна [4, 3].

Сучасна школа потребує вчителя-професіонала, здатного, з урахуванням соціальних умов, що змінюються, вибирати найкращі варіанти організації педагогічного процесу, створюючи власну педагогічну концепцію. Сучасний учитель поставлений перед необхідністю вирішувати цілий комплекс педагогічних завдань: аналітико-рефлексивних, конструктивно-прогностичних, організаційно-діяльнісних, оціночно-інформаційних, корекційно-регулюючих. Але кожний учитель має свою систему роботи. Це його особистий шлях у

професійній діяльності, його власний вибір психологічних, змістових, конструктивних компонентів, оволодіння дослідницькими уміннями. Учитель, який творчо реалізує свої педагогічні здібності, розвиває й укріплює внутрішній поштовх до самовдосконалення. У результаті він оволодіває широкою ерудицією в конкретній науковій галузі, що відповідає навчальному предмету, який викладає, а також педагогічною психологією, мистецтвом акторської майстерності.

Для цього педагогу необхідно оволодіти вміннями аналізувати, прогнозувати, проектувати, розвивати. Оволодіти цими вміннями, здобути майстерність педагог зможе лише за умови цілеспрямованої роботи над собою.

Мета статті: розкрити особливості формування педагогічної майстерності вчителя засобами самоосвіти.

Аналіз досліджень. Аналіз наукових джерел з означеної проблеми дає можливість зробити висновок, що питання підвищення кваліфікації, майстерності педагогічних кадрів завжди було в центрі уваги вітчизняних науковців.

Зміст, форми, методи й умови стимулювання свідомої самоосвіти педагогічних працівників і вимоги до організації й керівництва самоосвітою учителя з боку адміністрації шкіл та методичних працівників досліджувалися в працях Ж. Вітліна, В. Кобури, В. Котляр, Н. Кузьміної, К. Нефедової, Є. Туркіної та ін. Питання стимулювання самоосвіти фахівців під час навчання на курсах підвищення кваліфікації педагогічних кадрів піднімали В. Бондар, Т. Браже, С. Вершиловський, І. Жерносек, М. Красовицький, В. Маслов, М. Поташник, Н. Протасова, Є. Соколовська, П. Худоминський та інші науковці.

Проблемам розвитку творчого потенціалу, підвищення професіоналізму вчителя присвячені роботи вчених-акмеологів (О. Вальчук, Г. Данилова, А. Деркач, Н. Кузьміна, С. Пожарський, та ін.). Так, О. Вальчук виділяє такі фактори, що впливають на професійну діяльність учителя: спадковість, виховання, середовище, особисте бажання до самовдосконалення [1, 66].

Основний виклад матеріалу. Самоосвіта педагога – це провідна форма вдосконалення професійної компетентності, що полягає в засвоєнні, оновленні, поширенні й поглибленні знань, узагальненні досвіду шляхом цілеспрямованої, системної самоосвітньої роботи, спрямованої на саморозвиток та самовдосконалення особистості, задоволення власних інтересів і об'єктивних потреб освітнього закладу.

Сучасність вимагає підготовки не стільки вчителя-предметника, скільки спеціаліста з розвитку дитини. Це, в свою чергу, потребує від учителя знання як педагогіки, так і психології. Розробити модель освіти, актуальну, перспективну, можна на основі нової інтегративної філософсько-психологопедагогічної галузі наукових знань – акмеології.

Акмеологія – наука про розвиток зрілої людини, про досягнення нею своєї вершини майстерності (слово «акмеологія» походить від др.-греч. ακμή, akme – вершина, др.-греч. λόγος, logos – вчення) [2]. Н. Кузьміна визначала акмеологію як галузь наукового знання, комплекс наукових дисциплін, об'єктом якої є людина в динаміці самоактуалізації її творчого потенціалу, саморозвитку, самовдосконалення, самовизначення в різних

життєвих сферах, у тому числі в освіті, самостійній професійній діяльності, системі підвищення кваліфікації [6].

Аналіз теоретичних джерел із проблеми формування педагогічної майстерності вчителя дав можливість з'ясувати, що вершини професіоналізму досягають ті педагоги, у яких власні потреби і мотиви фахової діяльності, фахові цілі співпадають із соціальним замовленням суспільства. Учитель повинен навчитися самостійно визначати свою відповідність сучасним освітянським стандартам.

В «Українському педагогічному словнику» поняття «самоосвіта» трактується як «освіта, що набувається у процесі самостійної роботи без проходження систематичного курсу навчання в стаціонарному навчальному закладі» [3, с. 296].

В основу організації самоосвіти педагога покладені такі *принципи*:

- систематичність і послідовність самоосвіти;
- зв'язок самоосвіти з практичною діяльністю педагога;
- взаємозв'язок наукових і методичних знань у самоосвітній праці вчителя;
- комплексне вивчення психолого-педагогічних і науково-методичних проблем;
- відповідність змісту самоосвіти рівню підготовки педагога, його інтересам та нахилам [8, 32].

Якщо розглядати самоосвіту вчителя як систему, то можна виділити такі її складові, що містять в собі різnobічні «само»:

- самооцінка (уміння оцінювати свої можливості);
- самовизначення (уміння вибрати своє місце в житті, суспільстві, уміння усвідомлювати свої інтереси);
- самоорганізація (уміння планувати, організувати робоче місце та діяльність, знайти оптимальні форми самоосвіти);
- самореалізація (реалізація особистістю своїх можливостей);
- самокритичність (уміння критично оцінювати переваги та недоліки власної роботи);
- саморозвиток (результат самоосвіти) [8, 10].

Самоосвіта повинна стати об'єктивною потребою педагога, що мотивується щоденною роботою з інформацією, творчою атмосферою в колективі, в якому працює фахівець, змінами в суспільстві.

Процес самоосвіти включає в себе поглиблення суспільно-політичних знань учителя, ознайомлення з найбільш визначними досягненнями психолого-педагогічної науки, збагачення літературних й естетичних уявлень, знайомство з новими тенденціями й явищами культурного життя. Важливе місце в самоосвіті відводиться поповненню знань із предмету, що викладається, знайомство з інноваційними технологіями і методиками розвитку дітей.

Самоосвіта педагога є одним з найважливіших шляхів упровадження педагогічної науки в шкільну практику, тому її основною метою є теоретична та методична підготовка вчителя до впровадження в навчально-виховний процес освітніх інновацій та мотивація акмеологічного розвитку особистості.

Зрозуміло, що методика та техніка самоосвіти безпосередньо пов'язані з рівнем сформованості в педагогів *системи основних педагогічних умінь*:

- вивчати необхідну літературу та передовий педагогічний досвід;
- виокремлювати основні актуальні положення, факти, явища, що піднімають теоретичний та методичний рівень;
- впроваджувати досягнення науки та методичні знахідки інших педагогів-практиків для апробації їх у власній педагогічній діяльності;
- систематизувати отриманий матеріал та розробляти науково-методичні рекомендації [8, 11].

У педагогічній та методичній літературі виокремлено індивідуальну та колективні форми самоосвіти педагога.

Зміст *індивідуальної* самоосвіти педагога передбачає систематичне вивчення психолого-педагогічної, наукової літератури, безпосередню участь у роботі шкільних, міжшкільних та районних методичних об'єднань, семінарів, конференцій, педагогічних читань; розробку окремих проблем, пов'язаних з удосконаленням навчально-виховної роботи; підготовку доповідей, виступів, огляд педагогічних та методичних журналів, збірників та ін.

До колективних форм самоосвіти відносять *відкриті уроки*, аналіз яких забезпечується цілеспрямованістю обговорення, науковістю, принциповістю, доброзичливістю у критичних зауваженнях, поєднанням аналізу уроку з практичними рекомендаціями.

Взаємовідвідування вчителями уроків збагачує методичний багаж як молодого вчителя, так і досвідченого колеги. Центром методичної роботи в школі, зазвичай, є предметні *методичні об'єднання* вчителів та об'єднання класних керівників, що вивчають і втілюють досягнень теорії та передового досвіду в практику навчання конкретних навчальних дисциплін, обговорюють статті, доповіді з найактуальніших питань навчання і виховання, нової фахової літератури. У системі шкільних предметних методичних об'єднань створюються творчі групи у складі 4-5 досвідчених учителів, які працюють над вирішенням актуальних проблем навчально-виховного процесу. Тривалість роботи творчої групи залежить від складності проблеми, над якою вона працює (один-два роки).

Одним із продуктивних форм самоосвітньої діяльності є семінари-практикуми, цінність яких у тому, що вчителі самостійно опрацьовують педагогічну літературу з обговорюваної проблеми, аналізують власний досвід, оформлюючи його у вигляді рефератів або доповідей. Педагогічні читання як одна з форм колективної роботи педагогів мають на меті узагальнення і поширення передового педагогічного досвіду і проводяться з актуальної педагогічної тематики.

На вивчення та поширення передового педагогічного досвіду спрямовано діяльність Школи передового досвіду, що за змістом своєї роботи виявляє підвищений інтерес передусім до вивчення й запровадження передового педагогічного досвіду, практичного оволодіння вчителями новими методами навчання і виховання, озброєння вчителів методами педагогічного дослідження, аналізу та оцінки чужого і власного досвіду [8, 17].

Педагог може аналізувати свої особистісно-професійні можливості за такими критеріями:

- узагальнення свого досвіду;
- визначення рівня відповідності стандартам;
- здійснення зовнішньої аprobaciї досвіду своєї роботи.

Для досягнення успішних результатів своєї роботи вчитель повинен навчитися тривалий час поглиблено працювати над певною науково-методичною темою. Г.С. Данилова виділяє такі основні етапи роботи вчителя:

- добір теми, визначення мети (завдання, гіпотези);
- розробка плану, програми;
- робота над літературними джерелами з теми;
- проведення дослідно-експериментальної роботи;
- самоаналіз, оцінка результатів роботи;
- узагальнення особистого досвіду;
- захист творчої роботи;
- організація авторської школи [5, с. 130–131].

Розкриємо послідовність реалізації цих етапів у системі неперервного підвищення кваліфікації педагогів. Молодий учитель у перші роки діяльності (може, ще в період навчання у вищому навчальному закладі) виявляє інтерес до певної науково-методичної теми. Із часом він нагромаджує літературні джерела, опрацьовує відповідну інформацію і здобуті знання реалізує в навчальному процесі, виступаючи перед колегами. Ця система стає для нього докурсовим завданням. Під час навчання на курсах підвищення кваліфікації він розширяє свій кругозір у цьому ж напрямі, залишаючи цю тему післякурсовим завданням. У міжкурсовий період учитель продовжує поглиблено опрацьовувати обрану тему не тільки в теоретичному аспекті, а й у практичному (проводить експерименти, вивчає прогресивний досвід), активно бере участь у колективних формах методичної роботи (методичне об'єднання, школа молодого вчителя, опорна школа, творча група). Під час наступної курсової підготовки вчитель, маючи значний багаж знань і творчі успіхи в практичній роботі з відповідної теми, виявляє інтерес і бажання виступати перед колегами на семінарах, практичних заняттях [7,184].

Оцінювання виконання педагогом своїх посадових обов'язків шляхом атестації, що проводить адміністрація закладу, де працює вчитель, є також одним із чинників підвищення майстерності педагога. Атестація на відповідну кваліфікаційну категорію стає стимулом у розвитку творчого потенціалу вчителя. Атестаційний процес активізує творчу діяльність педагога, сприяє підвищенню рівня якості його роботи. Атестація вчителів здійснюється згідно з Типовим положенням про атестацію педагогічних працівників (із змінами, затвердженими наказом МОНМС від 20.12.2011 № 1473). Але шляхи і форми, за якими відбувається атестаційний процес у навчальному закладі, можуть бути різними. Головне, щоб важливим фактором у підвищенні педагогічної майстерності стало надання своєчасної допомоги вчителю з боку адміністрації школи, яка помічає, фіксує, корегує перші методичні кроки педагога щодо поліпшення навчально-виховного процесу. Забезпечення

науково обґрунтованого й організованого управління самоосвітою педагогів має величезне значення, отже від рівня управління залежить загальний рівень компетентності кадрів і результативність освітнього процесу в цілому.

Темченко О.В. стверджує, що «процес професійного росту, підвищення педагогічної кваліфікації вчителя потребує постійної уваги з боку як керівника навчального закладу, в якому працює вчитель, так і з боку всіх, на кого покладено відповідальність за якість функціонування кожної з ланок освітньої системи» [9].

Під зовнішньою апробацією досвіду розуміється демонстрація всього накопиченого матеріалу (і методичного, і наочного, і розумового), що зміг би показати той рівень майстерності, на якому знаходиться вчитель на даний час. Щоб здійснювати зовнішню апробацію досвіду, педагог може виступати на педагогічних радах, науково-практичних семінарах, конференціях, писати і друкувати в освітянській пресі статті з власними методичними знахідками, проводити творчі звіти, виставки, презентації, майстер-класи, брати участь у професійних конкурсах. Оптимальною формою демонстрації професійного досвіду став Всеукраїнський конкурс «Учитель року», який проводиться на районному, міському та республіканському рівнях у п'ятьох номінаціях. Цей конкурс дає педагогу можливість самоствердження, є способом підвищення професійного статусу, допомагає зробити крок на шляху до професійної зрілості, стає етапом становлення особистості.

Із метою популяризації футболу, привернення уваги до необхідності створення умов для фізичного розвитку школярів у 2006 році згідно з Договором про взаємодію Міністерства освіти і науки України, Міністерства України у справах молоді та спорту було затверджено проведення Всеукраїнського конкурсу на кращий інноваційний урок фізичної культури та урок фізичної культури з елементами футболу. У цьому ж році вперше проведено Всеукраїнський конкурс «Заступник директора з виховної роботи загальноосвітнього навчального закладу», що передбачав поліпшення виховної роботи в загальноосвітніх закладах, сприяння поширенню та впровадженню інноваційних виховних моделей і технологій у практику діяльності заступників директорів із виховної роботи, виявлення та пропагування адрес кращого педагогічного досвіду; удосконалення фахової майстерності вчителя. Для виявлення досвіду кращих учителів-класних керівників, які у практичній роботі ефективно використовують різноманітні форми і методи виховної роботи, інноваційні виховні технології, із метою популяризації педагогічних здобутків класних керівників-новаторів у 2011 році запроваджено проведення Всеукраїнського конкурсу «Класний керівник року».

Висновки. Сучасні вимоги до педагога на перше місце ставлять систематичну самостійну роботу з розвитку професійної компетентності, поглиблення його теоретичних знань та практичних умінь. Отже, проблема самоосвіти стає все більш актуальною. Її основним змістом є оновлення і вдосконалення знань, що є у спеціаліста, його умінь і навиків із метою досягнення бажаного рівня професійної компетентності. На сучасному етапі постійна самоосвіта вчителя, з одного боку, все більше стає умовою успіху в професійній діяльності, а з іншого – поки вчитель не навчиться самостійно

працювати над собою, підвищувати свій фаховий рівень шляхом самоосвіти, ставити перед собою цілі та підніматися по щаблях до вершини своєї майстерності – ми не можемо в повній мірі стверджувати, що це педагог ХХІ століття, педагог, який прагне досягти своєї «акме».

Література

1. Акмеология развития/[Под общ. ред. В.Н. Гладковой, С.Д. Пожарского]. – СПб., 2006. – 392 с.
2. Акмеология [Електронний ресурс]. – Режим доступу: ru.wikipedia.org/wiki/ – назва з екрану.
3. Гончаренко С. Український педагогічний словник./Семен Гончаренко. – Київ: Либідь, 1997. – 376с.
4. Громовий В. За деревами не видно лісу.../ В. Громовий//«Освіта». – № 117, 21 листопада. – 2005. – С.3
5. Данилова Г.С. Методичні служби України: проблеми управління, професійна підготовка/ Г.С. Данилова.– К.: ІЗМН, 1997. – 256 с.
6. Кузьмина Н.В. Предмет акмеологии/Н.В. Кузьмина (Головко-Гаршина). –2-е изд., испр. и доп. – СПб.: Политехника, 2002. – 189 с.: іл.
7. Пазюк С.А. Розвиток творчого потенціалу педагога у системі методичної роботи/ С.А. Пазюк//Національна освіта: провідні тенденції та перспективи (до 140-річчя від дня народження Б.Д. Грінченка): Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції/ Редкол.: Н.М. Бібік та ін. – К.: КМПУ імені Б.Д. Грінченка, 2004. – С. 184–185
8. Самоосвіта педагога як умова підвищення його професійної компетентності: методичні рекомендації. – Херсон: РПО, 2012. – 48 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: academy.ks.ua/view_news.php?id=125– назва з екрану.
9. Темченко О.В. Управління самоосвітою педагога як засіб підвищення його професійної компетентності [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.nbuv.gov.ua/.../Temchenko_st.pdf – назва з екрану.

*Наталія Каширська-Юришин
м. Київ*

РОЛЬ ВЧИТЕЛЯ У НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ ОБДАРОВАНИХ УЧНІВ ОРІЄНТОВАНОМУ НА ОСОБИСТІТЬ ДИТИНИ

В статье речь идет об учебе одаренных детей и об учебном процессе ориентированном на личность ученика. Также рассматриваются роль, функции и качества которые должен иметь учитель, чтобы успешно и плодотворно работать с одаренными детьми направляя их на развитие их способностей.

Ключевые слова: одаренность, личность, учеба, учитель, методика.

The article is about the education of gifted children and the learning process focuses on the pupils personality. It also consider the role, functions and features that should have a teacher for successfully and effectively work with gifted children steering them to develop their abilities.